

Wat is kiezen? Een empirisch-filosofische verkenning

Annemarie Mol

Enschede (Universiteit Twente, inaugurele rede) 1997

28 blz. (Gratis).

Al vele jaren is Annemarie Mol een van de prikkelen-de geesten in de Nederlandse filosofie, die ook een aantal mooie bijdragen heeft geleverd aan de ontwikkeling van vrouwenstudies. Vorig jaar aanvaardde zij de leeropdracht Politieke Filosofie aan de Universiteit Twente (een bijzondere leerstoel ingesteld door de Humanistische Stichting Socrates) met het uitspreken van een inaugurele rede onder de titel *Wat is kiezen?*

De tekst is geschreven vanuit het onderzoek naar technologie, gezondheidszorg en samenleving. De vraag: wat is kiezen? heeft echter zeker relevantie voor genderstudies. Mol begint dan ook met een verwijzing naar een belangrijk thema binnen het feminisme: het kiezen voor kinderen, en de mate waarin 'kiezen' het juiste woord is om over deze kwestie te spreken. Als politiek filosoof scherpt ze haar betoog niet zozeer aan feministische noties, maar aan centrale denkbepelden van de westerse filosofie, namelijk het idee dat kiezen eigen is aan de mens en het goede vertegenwoordigt. Geïnspireerd door de nieuwe ontwikkeling binnen de wijsbegeerte in de richting van een 'empirische filosofie' kritiseert Mol deze sociaal-filosofische vooronderstellingen die aan 'kiezen' ten grondslag liggen en probeert ze alternatieve zienswijzen en interpretatiekaders te ontwikkelen. In de empirische filosofie gaat de aandacht uit naar de lokaliteit van theoretische noties, in dit geval naar de vragen: wat is kiezen en in welke context wordt dit woord gebruikt?

Mol opponeert tegen het algemene positieve beeld van 'kiezen' en het daaraan ten grondslag liggende idee dat kunnen kiezen een verworvenheid is, door het autonome subject veroverd op 'het lot' of de traditie. Is kiezen altijd beter dan wat er tegenover staat? Ze verhaalt over een aardbeienhandelaar in Frankrijk die zijn werkwijze ingrijpend moet aanpassen wanneer de veiling gaat werken volgens de principes van de neo-klassieke economie: in plaats van een situatie waarin de handelaar de aardbeien krijgt via traditionele bindingen met de boeren, komt hij in een situatie waarin hij moet kiezen tussen de verschillende kisten aardbeien in de veilinghal. Het kiezen tussen verschillende waren vervangt hier een netwerk van bindingen.

Mols kritiek concentreert zich op de inherente beperkingen van een analyse in termen van kiezen en dwang. 'Het komt er niet op aan kiezen uit te bannen, maar te voorkomen dat we erin gevangen raken. Er zijn immers ook andere termen om over het leven te praten. Andere manieren om situaties praktisch te organiseren' (p.15).

Een mooi punt in het betoog is haar stelling dat kie-

zen geen natuurlijke situatie is, maar een toestand die door sommigen, met veel moeite, als zodanig wordt georganiseerd. Bepaalde krachten organiseren een situatie als keuzesituatie, met de inherente vooronderstelling dat kiezen een hoog goed is in de westerse samenleving, zie bijvoorbeeld de 'vooruitgang in de aardbeienhandel. En dat, terwijl kiezen vaak ook ronduit vervelend, lastig of idioot is. Mol verwijst onder meer naar het debat tussen Kohlberg en Gilligan rond een 'volwassen' ethiek van individuen. Voor Kohlberg was het maken van beargumenteerde keuzes een belangrijk ethisch vermogen. Het niet kunnen kiezen, geen legitimatie kunnen geven voor de ene of voor de andere optie, wordt door Kohlberg als een gebrekkige morele ontwikkeling afgeschilderd. Meer meisjes dan jongens vertoonden een 'onvermogen' om voor het een of het ander te kiezen. In haar beroemde studie stelt Gilligan een andere interpretatie tegenover dit idee van morele volwassenheid: de weigering van keuzes impliceert geen gebrekkige morele ontwikkeling, maar juist het zoeken naar gedragsalternatieven die een uitweg betekenen uit het dilemma. Het daarbij behorende subject-begrip verwijst niet naar het autonome subject-in-zichzelf, maar naar een subject in een netwerk van relaties. Het is dus niet verwonderlijk dat wanneer Mol stelt dat we moeten zoeken naar andere manieren van praten en organiseren, zij uitkomt bij zorg. De logica van zorg zou een alternatief kunnen zijn voor de logica van het kiezen. Vooral voor het onderzoeksdomein van Mol - technologie en gezondheidszorg - biedt 'zorg' een beter conceptueel raamwerk dan 'keuze'. Goede zorg is relevanter dan de vraag: wie kiest er?

Mol gebruikt echter wel het concept keuze als analytisch instrument in haar onderzoek naar de gezondheidszorg. Keuzes zitten bijvoorbeeld veelal verborgen in de technieken van de gezondheidszorg, in de bepaling van normaalwaarden (per individu of populatie), in bepaalde behandeltechnieken en medische feiten. Mol pleit ervoor de gestolde keuzes te ontstollen en vraagtekens te plaatsen bij situaties waarvoor patiënten zich geplaagd zien. Bijvoorbeeld door niet langer uit te gaan van normaalwaarden voor populaties, maar van individuele normaalwaarden. Op deze wijze is het mogelijk een politieke analyse te maken van technologie en technieken. Niet om de technologie meteen te veranderen, maar wel om te laten zien dat het bestaande niet helemaal vanzelfsprekend is en welke keuzes eraan ten grondslag liggen.

Wanneer we het geheel overzien wordt het punt dui-

delijk: keuze is niet altijd het adequate begrip om bepaalde situaties te beschrijven, maar keuze is een geprivilegieerde positie in het westers denken waarin het autonome subject het toneel beheerst. Dus wordt een situatie bij voorkeur in deze termen geconcipeerd en georganiseerd.

Ik vind het jammer dat de tekst op dit punt, door het springerige karakter, een beetje rommelig blijft. Als lezer geeft me dat een zeker ongemak. Je weet nooit wanneer een bepaalde schrijfstijl overgaat in slordigheid, of wanneer verspringingen in het betoog een diepere betekenis hebben, gewoon voortkomend uit tijdgebrek dan wel resultaat zijn van nog niet volledig uitgewerkte gedachten. Is dit het gevolg van wat Mol zelf noemt haar drang om 'complexiteit te genereren'? Hoe dan ook, gaandeweg ontstaat bij mij een soort wreveld: wat wil ze nu zeggen? Kiezen zou geen essentie hebben (p. 5), maar tussen de regels door wordt duidelijk dat dit 'wezenloos' kiezen niet in de haak is. Hoe kan iets dat principieel contextueel is toch niet in alle gevallen deugen? Soms komt keuze ten tonele als een constructie (een situatie die met moeite voor sommige mensen wordt georganiseerd, p. 8), maar soms gaat het om een commentaar op bepaalde situaties, bijvoorbeeld de man die ziek te bed ligt en voor een keuze wordt gesteld. In dat geval is keuze toch gewoon een descriptief begrip, niks geen constructie. Met andere woorden, semiotische analyses en kritiek op bestaande praktijken worden zonder ophef met elkaar vermengd.

Mols tekst scharniert rond de oppositie van keuze en dwang. Zij 'kiest' er als het ware voor keuze te definiëren vanuit dwang, hetgeen op de keper beschouwd evenmin een natuurlijke situatie is. Kiezen is ten dele van een andere orde dan dwang. Ze sluiten elkaar niet volledig uit, als waren zij een dichotomie. Er zijn legio voorbeelden van situaties waarin dwang en keuze samengaan, zoals de dwang die uitgaat van een sociale norm, die toch kan samenvallen met een keuze. Voor de sociale wetenschappen is het dan de vraag hoe normativiteit en keuze interfereren, constitutief zijn voor elkaar en met elkaar verbonden zijn. Vanuit dit perspectief is bovenstaand betoog over keuze, in de vorm van een eenvoudige dichotomie, niet echt een sprong voorwaarts te noemen. Daarvoor gaat te veel van de complexiteit van het menselijk handelen verloren.

Voor mij is kiezen niet uitsluitend verbonden met dwang en noodlot, maar ook met verantwoordelijk stel-

len. Tegenover kiezen staat dan geen dwang, maar onverschilligheid/gelatenheid. Kiezen betekent dat je je betrokken acht en dat je je verantwoordelijk voelt. Kiezen omvat ook een element van jezelf positioneren. Dat is precies het punt waar het debat over kinderen ook over gaat: we hoeven ons niet zoals onze grootouders over te geven aan de tradities, maar kunnen tot op zekere hoogte zelf bedenken of we dagelijks met kinderen willen leven en voor hen willen zorgen. En vooral, we kunnen ons verantwoordelijk stellen voor een bepaalde levenswandel en ons daarmee een deel van de sociale identiteit toeëigenen. Voor vrouwen (maar ook voor mannen) kan dat toch als verworvenheid gelden, deze verheldering van jezelf ten opzichte van jezelf en ten opzichte van de sociale context waarin je je bevindt. Mols kritiek op het westers subjectbegrip en de positie van keuze daarbinnen verdient absoluut bijval, maar zonder erkenning van de legitimiteit van keuzen in specifieke contexten ontnemt ze zelfs de mogelijkheid tot een illusie van subject-wording. De weigerachtigen van Gilligan 'kiezen' wel degelijk, namelijk kiezen zichzelf niet te forceren in een of-of situatie, waarbij beide keuzen ellendig zijn. Zij kiezen juist voor de weigering, voor een nieuwe optie waarin ze zich niet verscheurd voelen. En misschien voelen zij zich sterk daarin, trots ook op het vinden van een uitweg. Zoals ik - ondanks alle aarzelingen en gezeur - trots kan zijn op de kinderen en op de keuze voor het alledaagse leven met hen. Op deze punten, en op de dichotomisering van kiezen en dwang is het betoog van Mol te weinig uitgewerkt, te weinig reflexief.

Ik zou het bijzonder jammer vinden als het woord 'keuze' in diskrediet zou raken en daarmee ook de gelegenheid om het eigen leven te expliciteren. En eigenlijk, maar dat zegt ze niet met zoveel woorden, pleit Mol juist voor een uitbreiding van het domein van keuzen tot die gebieden die ogenschijnlijk niet over keuzen gaan, bijvoorbeeld wanneer zij ook techniek in termen van (impliciete) keuze wil analyseren. Vraag is dus, wanneer is het van belang om te praten in termen van keuzen? Wat kan het tot uitdrukking brengen? Het is bijzonder prettig dat Annemarie Mol zich komende jaren intensief over deze kwesties zal buigen en ons verder zal voorzien van dergelijke prikkelende teksten.

Margo Brouns